

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Naturkvalitet og demokrati

Arler, Finn

Published in:
Humanøkologi : miljø, teknologi og samfund

Publication date:
2002

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Arler, F. (2002). Naturkvalitet og demokrati. I Arler, Finn (red.) (red.), *Humanøkologi : miljø, teknologi og samfund* (s. 389-410). Aalborg Universitetsforlag.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Naturkvalitet og demokrati

Finn Arler

Baggrund og anledning

Når man betragter det danske landskab lidt fra oven, så er noget af det mest iøjnefaldende, i hvor høj grad det er præget af produktionsmæssige hensyn. Omkring to tredjedele af landet anvendes til landbrug, og selv om en ottendedel er dækket af skov, så er der for ni tiendedeles vedkommende tale om plantager eller andre former for produktionsskov. Omkring en tiendedel er udlagt til bymæssig eller spredt bebyggelse, herunder parcelhus- og sommerhusbebyggelse, industri- og vejanlæg el.lign. De resterende arealer uden væsentlig præg af menneskelig udnyttelse - heder, moser, strandenge etc. - udgør til sammen kun omkring ti til femten procent.

De produktionsmæssige hensyn er således meget dominerende i det danske landskab - mere end i stort set alle andre lande, vi kan tænkes at sammenligne os med. Denne dominans vil utvivlsomt fortsætte i lang tid fremover, eftersom det flade danske landskab er så velegnet til opdyrkning, men omvendt er der en række grunde til at tro, at andre hensyn vil få en stadig større vægt. Først og fremmest kan man pege de seneste årtiers hastige ændringer af landbrugets og andre primærerhvervs status i samfundet (jf. Kapitel 17). Efter i århundreder at have været det dominerende erhverv må landbruget i stigende grad betragtes som et marginalt erhverv, målt på omsætning og ikke mindst på antallet af beskæftigede. Kun arealmæssigt har det, sammen med skovbruget, bevaret sin dominans. Vi står dermed i den noget paradoksale situation, at det er stadigt færre mennesker, ganske få procent af den samlede befolkning, der ligger inde med ejendoms- og især: udnyttelsesretten til hovedparten af det åbne land, samtidig med at den relative økonomiske betydning af deres virksomhed er faldende.

Det kan derfor dårligt komme bag på nogen, at der i stigende omfang sættes spørgsmålstejn ved primærerhvervenes førsteret til at afgøre, hvilke af et områdes egenskaber, der skal bestemme, hvordan landskabet udvikler sig. Det er da også på den baggrund, at begreber som 'naturkvalitet' og 'naturværdi' er blevet nøgleord i det seneste tiårs debat om forvaltningen af det åbne land - som en slags modpol til ikke blot de rene produktionsinteresser, men også til den indirekte nytteværdi, som følger af at bevare relativt vel-fungerende økosystemer, der kan varetage en række funktioner, der er vigti-

ge for mennesker. Udviklingen i det åbne land skal således ikke blot understøtte den effektive produktion og sikre de indirekte nytteværdier i en snæver forstand. Også "naturkvaliteten" skal forhøjes, ligesom "naturværdierne" skal fremmes eller bevares. Mange landmænd kan ligefrem tænkes i det lange løb primært at blive naturforvaltere, og i det flersidige skovbrug skal der ikke blot produceres gavntre, men også naturværdier.

Flere amter har da også allerede lavet eller taget initiativ til at lave naturkvalitetsplaner for deres område, og det såkaldte Wilhjelmudvalg anbefaler en yderligere udvikling af denne praksis (Wilhjelmudvalget 2001). Pointen er, som det hedder i Forslag til Naturkvalitetsplan for Århus Amt fra 1997, at sikre at "de mest værdifulde naturområder" får første prioritet, og mere generelt at "bidrage til at øge naturindholdet og naturværdierne mest" (Århus Amt 1996a, 8). Spørgsmålet er imidlertid, hvad der mere præcist gemmer sig bag ord som "naturkvalitet," "naturværdier" og "de mest værdifulde naturområder." Hvad er det for værdier og kvaliteter, der skal bevares eller fremmes? Hvordan og af hvem skal kvaliteterne afdækkes eller identificeres? Og ikke mindst: hvem skal afgøre, hvilke af de identificerede værdier og kvaliteter, der skal bevares eller fremmes?

I et samfund som det danske er det uundgåeligt, at diskussionen om naturkvalitet og naturværdi vil blive relateret til spørgsmålet om demokrati. Det er i den forbindelse vigtigt at være opmærksom på demokratiets flersidige sigte. I vor sammenhæng er især de tre aspekter af betydning, som er nævnt i Boks 1 nedenfor.

Boks 1: Centrale aspekter ved et demokrati

- At give det enkelte individ størst mulig ret til selvbestemmelse over eget liv, en ret til et selvstændigt råderum, til at råde over egen indkomst, til at forfølge egne idealer om det gode liv - under skyldig hensyntagen til andres tilsvarende ret
- At give det enkelte individ ret til medinddragelse og medbestemmelse i fælles anliggender, til at give sin mening til kende, til at blive hørt og taget alvorlig
- At sikre de bedste betingelser for en forbedring eller perfektionering af samfundet, dets institutioner og prioriteringer, og af samfundsborgerne selv i deres fælles bestræbelse på at udvikle et godt liv i fællesskab

De tre aspekter peger ikke uden videre i samme retning, og en ensidig pointering af et enkelt af dem kan let komme i modstrid med de øvrige. En stærk fokusering på sikringen af det individuelle råderum, uanset hvad råderummet anvendes til, vil således tendere mod at overlade så mange beslut-

ninger som overhovedet muligt til de enkelte individer, der forfølger egne private værdier og idealer på privat ejendom og gennem markedsvalg. Med et sådant udgangspunkt vil det fælles typisk få en sekundær placering, ligesom spørgsmålet om værdiernes og idealernes rimelighed vil blive nedtonet eller ignoreret. Positionen vil da også ofte være forbundet med en antagelse om, at spørgsmål om naturværdier og naturkvalitet rummer et så væsentligt element af arationel subjektivitet, at det forekommer rimeligt at overlade det til de enkelte individer at besvare dem hver for sig på deres egen private ejendom. Vil man have indflydelse på andres ejendom, må man betale sig til den.

Pointeringen af medbestemmelsen i fælles anliggender kan umiddelbart synes at være i modstrid hermed. Også medbestemmelsen kan imidlertid opfattes på en måde, der minder om den første tolkning. I så fald er det blot ikke alene i det private råderum og gennem markedsvalg, at de enkelte individer gør deres hver for sig lige subjektive (og for så vidt lige gyldige) ønsker gældende, men også gennem den ligemæssige indflydelse på de fælles beslutninger. De fælles beslutninger forventes i dette tilfælde ideelt set at være aggregeringer af alle de enkelte individers private ønsker eller ”præferencer.” Hvis ingen præferencer kan siges at være bedre end andre, bør alle tælle ligemæssigt med. Alle tæller for en, og ingen for mere end en.

En tolkning, der lægger hovedvægten på det tredje af de nævnte aspekter ved demokratiet kan let komme i opposition til begge disse tolkninger. Den centrale pointe vil for en sådan tolkning være, at den demokratiske organisering bedre end andre tjener til en forbedring eller perfektionering af samfundet, dvs. til at finde de bedst mulige løsninger på de problemer, der rejser sig. Forbedringen består ikke blot i, at demokratiet sikrer selvbestemmelse og medindflydelse som centrale elementer i det gode liv. Det er nok så væsentligt, at den fælles samtale i et demokrati, hvor ingen på forhånd holdes ude, og hvor alle bestræber sig på at lade det bedste argument og den mest forfinede sansning tælle, uanset hvem der bringer dem på bane, vil være en afgørende forudsætning for beslutningernes kvalitet. Demokrati er i følge denne opfattelse den bedste måde at træffe fornuftige beslutninger på i komplicerede sager, fordi det ikke på forhånd blokerer kanaler, hvorigennem argumenter kan strømme. Det er her en underforstået forudsætning, at spørgsmål om det gode liv - herunder spørgsmålet om naturværdi og naturkvalitet - kan gøres til genstand for fornuftig argumentation. Den bedste løsning vil i så fald ikke nødvendigvis være den, som kan samle flest her-og-nu præferencer bag sig, men den, som bakkes op af de bedste begrundelser.

Hvordan identificerer man naturkvalitet?

Tolkningen af, hvordan de tre centrale aspekter ved demokratiet skal vægtes i forhold til hinanden - og af hvorvidt besvarelsen af spørgsmål om natur-

værdier eller naturkvalitet alene er et rent privat og subjektivt anliggende - har væsentlig indflydelse på, hvilke metoder man vil tage i brug, når man skal afdække eller identificere de relevante værdier. I det følgende skal vi se på en række forskellige tilgange, der kan tages i anvendelse, afhængig af hvilken tolkning man tager udgangspunkt i.

A. Præferenceundersøgelse

Den første form for metode er den såkaldte præference-undersøgelse, dvs. en undersøgelse af, hvilke naturtyper eller naturelementer folk hver for sig foretrækker eller ser kvaliteter i (jf. bl.a. Jensen & Koch 1997). En præference antages almindeligvis at være en slags ønske, som kan tilfredsstilles ved at blive opfyldt gennem en bestemt forandring i verden, eller en særlig tiltrækning til en bestemt type genstand. Man kan eksempelvis sige, at en person har en præference for en bestemt type skov, og dermed mene, at personen gerne vil bevare eller have mere af denne type skov, eller at han eller hun holder af at se på eller bevæge sig i sådanne skove - eller generelt er mere tiltrukket af denne type end af andre skov- eller naturtyper.

Det er ikke videre klart, hvor præferencerne helt nøjagtigt må formodes at befinde sig, eller hvordan de mere præcist fungerer. Typisk regnes der derfor baglæns i den forstand, at når folk foretrækker eller er tiltrukket af en eller anden genstand, så antages det, at de har en særlig indre eller subjektiv præference for denne genstand. Præferencerne antages samtidig ofte at være så tilstrækkeligt uafhængige af hinanden - og af den videre sammenhæng i øvrigt - at man kan undersøge dem som relativt isolerede fænomener. Først og fremmest antages de at være så tilpas uafhængige af grunde eller begrundelser, at man ikke behøver at undersøge, hvorfor folk foretrækker et fænomen frem for et andet, for at nå til et anvendeligt resultat. Præferencerne antages meningsfuldt at kunne opgøres kvantitativt enten ved at studere adfærd eller ved hjælp af spørgeskema-undersøgelser.

Det er karakteristisk for denne type af undersøgelser, at den der foretager undersøgelsen bestræber sig på at være så neutral og helst så usynlig som muligt. Det skal i videst muligt omfang være folks egne reelt eksisterende præferencer, der bliver afdækket, sådan som de antages at være både før og efter undersøgelsen. Forskerens eget syn på sagen er ligegyldig, og det bør under ingen omstændigheder smitte af på undersøgelsens resultat. Det forhold, at forskeren er nødt til at konstruere undersøgelsen, formulere spørgsmålene, udvælge eksemplerne, formulere et sæt af pointgivningsregler, indrette tabeller og fortolke resultater, må ganske vist ses som en beklagelig nødvendighed, men dets uundgåelige bidrag af fejkilder skal under alle omstændigheder søges minimeret. Det afgørende er, at forskeren ikke påvirker de undersøgte personer i den ene eller anden retning - uanset om det sker gennem argumentation eller med brug af rene lokke- og skræmmemidler - men blot så objektivt som muligt registrerer, hvordan de reagerer under de valgte forudsætninger.

Når sådanne undersøgelser antages at være væsentlige i forbindelse med en identifikation af naturkvalitet eller naturværdi, så er det naturligvis fordi de formodes at kunne give indsigt i, hvilke former for natur og hvilke særlige naturelementer folk typisk og gennemsnitligt foretrækker, og dermed i en eller anden forstand betragter som værdifulde eller af særlig kvalitet. I og med at undersøgelserne afklarer befolkningens ”ønsker/præferencer til skovenes og det åbne lands udformning” vil de i det mindste kunne tjene som et væsentligt ”vejledningsgrundlag” for politiske beslutninger (Jensen & Koch 1997, 9f).

Præferenceundersøgelser kan på den måde medvirke til at gøre de naturpolitiske beslutninger mere demokratiske i den anden af de tre nævnte betydninger. De kan give et klarere billede af, hvad befolkningen opfatter som naturkvalitet, og hvad der betragtes som naturværdier, og i den udstrækning demokratisk naturpolitik tolkes som en aggregering af konstaterede præferencer, vil sådanne undersøgelser blive tillagt en afgørende betydning. Under alle omstændigheder må de forventes at udgøre en væsentlig modvægt mod ”paternalistiske” eller ”elitistiske” beslutningsformer, hvor en begrænset gruppe afgør naturpolitikken ud fra egne kvalitetskriterier.

Præferenceundersøgelsernes styrke er helt oplagt, at de i højere grad end andre undersøgelser giver mulighed for at inkludere et kvantitativt omfattende materiale. Ved at tage udgangspunkt i et begrænset antal forud fabrikerede spørgsmål og/eller et begrænset antal billeder, der skal vurderes, kan man omfatte et betydeligt antal mennesker, således at man kan danne sig et vist overblik over, hvilke naturtyper eller -elementer et bredt udsnit af folk gennemsnitligt har en svaghed for. Samtidig er det muligt at koble præferencer med en række sociale faktorer som indkomst, erhverv, køn etc., så man sikrer sig, at ingen bestemt gruppes ønsker glemmes. Ved at sidestille undersøgelser fra en række forskellige lande og kulturer kan man tilmed danne sig et vist indtryk af, om der er træk, som kan betegnes som universelle (jf. bl.a. Ulrich 1993, Kellert 1996), eller om der er tale om væsentlige forskelle fra kultur til kultur eller fra den ene befolkningsgruppe til den anden.

Undersøgelserne lider imidlertid også af nogle væsentlige svagheder, som gør, at de ikke uden videre kan lægges til grund for politiske beslutninger. For det første har de adspurgte ikke nødvendigvis gjort sig ret mange overvejelser om, hvad det er for kvaliteter, der er værd at opsøge eller bevare. I mange tilfælde har de heller ikke på forhånd diskuteret ønsker og idealer med andre, der kunne tænkes at supplere med indsigter eller synsvinkler, de ikke selv har haft øje for, og som kunne tænkes at ændre deres opfattelse af, hvad for naturtyper eller -elementer, der har kvalitet og værdi.

For det andet fremstår de udvalgte naturelementer eller scenerier isoleret fra den konkrete sammenhæng, de indgår i. De optræder historieløst og sættes kun sjældent i forbindelse med ikke umiddelbart synlige træk. Et velkendt eksempel på, hvad tilføjelsen af det ikke umiddelbart synlige kan medføre, er det skift i vurdering, der har vist sig at finde sted, når man tilføjer

betegnelsen "Naturskov" under et billede. Fra at have ligget lavt i testen bliver billedet af en lidt rodet underskov med nedfaldne grene og væltede træer pludselig vurderet højt. Uanset hvad de, der ændrede vurdering måtte have tænkt, så er det oplagt, at tilføjelsen har været væsentlig for dem.

Det leder os til et tredje problem, som består i, at de registrerede ønsker eller præferencer betragtes uafhængigt af begrundelser, som udspringer af mere reflekterede værdiorienteringer. Ud fra et demokratisk perspektiv er det imidlertid et væsentligt spørgsmål, om ikke grundlaget for beslutninger netop skal være vurderinger, baseret på mere velovervejede grunde, snarere end mere eller mindre tilfældige her-og-nu præferencer. Hvis man antager, at overvejelser - og dermed også uundgåeligt anvendelsen af argumenter - bør have en væsentlig plads ved tilrettelæggelsen af den fælles naturpolitik, så må man samtidig sige, at præferenceundersøgelserne kun kan have en begrænset rolle at spille. Det er mange af forskerne på området da også selv meget bevidste om: de registrerede ønsker kan således både være umulige, selviske og selvmodsigende, og under alle omstændigheder er der ikke megen idé i blot at sigte efter det gennemsnitlige (Koch & Jensen 1988, 257ff).

B. Økonomiske præferenceundersøgelser

Blandt præferenceundersøgelserne udgør de økonomiske undersøgelser en særlig kategori. Det, der er karakteristisk for de økonomiske præferenceundersøgelser, er, at man undersøger, hvad folk faktisk er eller har vist sig villige til at betale for en given naturkvalitet. Man kan eksempelvis aflæse på huspriser, hvor meget ekstra folk vil betale for at bo tæt på en skov eller en strand. Man kan også opgøre, hvor meget folk viser sig villige til at betale i transportudgifter og tid (omregnet til tabt arbejdsfortjeme) for at få adgang til en bestemt type naturområde. I de tilfælde, hvor man ikke kan aflæse betalingsvilligheden direkte, opfordres folk i stedet til direkte at sætte en pris på de forskellige naturværdier eller -kvaliteter. Man kan f.eks. spørge - i de såkaldte "Willingness-to-Pay" undersøgelser - hvor meget folk ville være villige til at betale, hvis der blev taget entré for at besøge et område, eller hvor meget de vil yde til bevarelse af en truet art. Alternativt kan man spørge - i de såkaldte "Willingness-to-Accept" undersøgelser - hvor meget folk ville kræve i kompensation som betingelse for at et område, de ofte besøger, bliver omlagt til f.eks. landbrugs- eller industriområde (oversigter over de forskellige værdisætningsmetoder kan findes i Pearce & Moran 1994, kap. 5, Pearce 1993, Appendix II, og Det økonomiske Råd 2000).

Boks 2: Økonomisk værdisætning

Økonomer skelner typisk imellem en række forskellige former for værdi, der hver for sig kan prissættes:

- **direkte brugsværdi:** værdien af de særlige kvaliteter ved naturgenstande, der kan anvendes til menneskeligt formål,
- **indirekte brugsværdi:** værdien af de tjenester, som økologiske systemer varetager (iltproduktion, rensning, bestøvning, etc.)
- **oplevelsesværdi og rekreativ værdi:** værdien af at opleve et særligt fænomen eller af at opholde og bevæge sig i et område,
- **optionsværdi:** værdien af fremtidige muligheder for enten at anvende eller opleve,
- **arveværdi:** værdien af at efterlade natur af høj kvalitet til kommende generationer
- **eksistensværdi:** værdien af at vide, at et bestemt naturområde eller et særligt naturelement eksisterer, uanset om man selv kommer til at opleve det eller ej.

På den måde kan man i princippet få fastsat en bestemt pris (eller økonomisk værdi) på de forskellige naturværdier eller -kvaliteter. Det er værd at bemærke, at værdisætningen ikke alene er baseret på en i snæver forstand menneskelig udnyttelse af et område, af en art eller af et andet særegent naturelement. Den økonomiske tilgang er altså ikke, sådan som det ellers ofte hævdes, mere udnyttelsesorienteret end andre tilgange. Den økonomiske tilgang er for så vidt hverken mere eller mindre "antropocentrisk" end alle andre tilgange (jf. også Kapitel 4). Feltet af værdiformer indsnævres ikke på forhånd til dem, der er knyttet til direkte brug. Hvis folk lægger stor vægt på eksistensværdien, og er villige til at betale mere for, at et naturområde udvikler sig uden menneskelig indvirken (og måske ligefrem uden adgang for mennesker), så vil man med et økonomisk udgangspunkt vælge denne løsning.

Det er en grundlæggende pointe for dem, der lægger stor vægt på denne type af undersøgelser, at det er den såkaldt "suveræne forbruger" selv, der skal afgøre værdien af et naturområde eller et naturelement, og ikke en eller anden "paternalistisk" ekspertgruppe, der meget vel kan tænkes at prioritere i modstrid med befolkningens ønsker, sådan som disse kommer til udtryk i betalingsvilligheden. Det forudsættes ofte direkte eller indirekte, at spørgsmål om naturværdi og naturkvalitet - på linie med andre værdiprægede spørgsmål - befinder sig på et område, der mindre er præget af argumenter

end af subjektive tilbøjeligheder. Nogle vil have et, andre noget andet, og det antages, at der principielt ikke kan gives alment anerkendelsesværdige grunde til at prioritere det ene frem for det andet. Af samme grund vil tilhængere af den økonomiske tilgang typisk hævde, at deres egen tilgang er betydeligt mere demokratisk end alternative tilgange, hvor udvalgte eksperter tillægges en central rolle.

De økonomiske præferenceundersøgelers store styrke er naturligvis, at de tvinger folk til at overveje, hvor stor vægt, de lægger på bestemte kvaliteter i sammenligning med andre. Der skal under alle omstændigheder prioriteres mellem alle de mange ønsker, som både det enkelte individ og samfundet som helhed rummer. Ikke alle ønsker kan opfyldes, bl.a. fordi de økonomiske ressourcer er begrænsede, og den økonomiske tilgang tvinger os til at være opmærksomme på dette aspekt. Det betragtes typisk også som en fordel, at resultatet umiddelbart kan indpasses i økonomiske afvejninger, når f.eks. alternative anvendelser af et område skal vurderes overfor hinanden, eller når prisen for naturværdier skal sættes i forhold til andre udgifter til f.eks. veje, hospitaler eller uddannelsesinstitutioner. Resultaterne kan derfor også inddrages i de nationale regnskaber, der på den måde justeres for forhold, der har økonomisk betydning, men ikke kan aflæses på de eksisterende markeder.

Selvom disse muligheder forekommer tiltrækkende, så er der omvendt mange problemer forbundet med de økonomiske præference-undersøgelser. Lad os begynde med de rent praktiske problemer. Tag eksempelvis spørgsmålet om biologisk diversitet, som har en central plads i debatten om naturkvalitet. For det første kan man spørge, hvilken form for diversitet, man skal bede folk om at meddele, hvad de vil betale for: Er det f.eks. den lokale diversitet af arter, uanset om arterne har en lang eller kort historie i området, eller er det kun diversiteten af hjemmehørende arter? Er der særlige præferencer med hensyn til naturtype, således at diversiteten et sted betragtes som mere værdifuld end et andet sted? For det andet kan man spørge, om de enkelte arter hver for sig skal værdisættes, eller om det er det ene eller andet diversitetsmål, man skal spørge til - uanset om folk nogensinde tidligere har hørt om sådanne mål: hvor meget vil man betale for en forhøjelse af Shannon-indekset med 0.1? Man kan også let forestille sig, at mange vil betale en del for bevarelsen af en eller anden markant art, storken f.eks., men at de omvendt ikke ved ret meget om, hvilke forudsætninger, der skal være til stede, for at storken kan bevares i lokalområdet, og derfor ikke vil betale ret meget for disse forudsætninger - f.eks. insekter, der tjener som føde for frøer, der ædes af storken - med mindre disse udtrykkeligt bliver kædet sammen med storken. Er det i så fald den ene eller den anden værdisætning, man skal lægge til grund, når et område skal vurderes?

Det nævnte eksempel, der let kunne suppleres med en lang række eksempler af tilsvarende art (jf. bl.a. Diamond & Hausman 1994), peger på et mere generelt, og ikke kun praktisk problem, nemlig det forhold, at mange

mennesker aldrig har gjort sig synderlige overvejelser om et problem som bevarelse af biologisk diversitet, og derfor heller ikke har ret mange forudsætninger for at forholde sig til det. Betalingsvilligheden kan derfor også almindeligvis forventes at være afhængig af den viden, som den enkelte har om dette særlige område. Spørgsmålet er dermed, om villigheden til at betale skal måles før eller efter, at folk får tilført en eller anden mængde af viden - og efterfølgende får lejlighed til at debattere problemet både med hinanden og med nogle udvalgte eksperter. I det sidste tilfælde kan selve undersøgelsen meget vel tænkes at ændre det undersøgte genstandsområde: folks præferencer og betalingsvillighed. Hvis det er tilfældet, må man imidlertid spørge sig, om ikke indsigter og argumenter burde tillægges større vægt end tilfældige præferencer - og mere generelt: om vi som suveræne eller autonome forbrugere nu også er så autonome endda, når vi i mange forhold ikke har gjort os særlig grundige overvejelser om, hvad vi ret beset ønsker os.

Når der foretages økonomiske præferenceundersøgelser, er begrundelsen ofte den, at undersøgelserne skal fylde de huller ud, som efterlades af den almindelige markeds mekanisme. De skal kompensere for markedsfejl ved at sætte en økonomisk værdi på alle de mange ting, der ikke optræder på markedet, og som de suveræne forbrugere derfor ikke kan tage stilling til på anden vis. De såkaldte neoklassiske økonomer antager da også mere eller mindre eksplicit, at de politiske beslutninger bør foretages med markedet som model: ligesom markedet automatisk aggregerer de mange private beslutninger, så bør en demokratisk politik tilsvarende aggregere de private præferencer gennem økonomiske kalkyler, der inddrager goder - de såkaldte 'eksternaliteter' - som ikke direkte værdisættes på et marked. Den rationelle beslutning antages følgelig at være den, der giver det højeste bundlinietal, eftersom det er her, der vil være størst overensstemmelse med betalingsvilligheden i befolkningen. Mange økonomer vil tilmed hævde - sådan som Det økonomiske Råd gør det - at der ikke findes noget alternativ til en sådan økonomisk beregning, når det drejer sig om "at sikre et solidt beslutningsgrundlag til brug for hensigtsmæssige samfundsmæssige prioriteringer" (Det økonomiske Råd 2000, 107).

De økonomiske præferenceundersøgelser knytter udelukkende an til de to første af de tre nævnte dimensioner ved den demokratiske samfundorganisation. Der foretages ingen opdeling mellem privatpersonen, der har øje for egne præferencer, og samfundsborgeren, der har øje for det fælles gode (jf. også Kapitel 4 og 10). Det fælles gode kan slet og ret defineres som summen af de mange private ønsker, en funktion af alle de suveræne forbrugeres valg. Ved fra starten at få pengeværdi på forskellige goder, bliver det meget nemmere at lave den samlede opgørelse. Omkostningen er imidlertid, at politikens område reduceres til et marked for suveræne forbrugere, hvis mere eller mindre velovervejede private præferencer sammenfattes til politiske beslutninger af økonomiske eksperter. På det fælles niveau består rationaliteten alene i at finde frem til de kalkyler, som bedst afspejler folks beta-

lingsvillighed. Om folks præferencer og valg er fornuftige, sammenhængende og meningsfulde, er sagen uvedkomende, og et forhold de må afklare med sig selv.

C. Hermeneutiske undersøgelser

En tredje form for undersøgelse, der kan tænkes at identificere naturkvaliteter, er de såkaldte hermeneutiske undersøgelser hvor man ikke bestræber sig på at opbygge et stort kvantitativt, og helst repræsentativt materiale, men i stedet går mere i dybden med henblik på at afdække og forstå de bevæggrunde, som enkeltindivider (de såkaldte "informanter") eller særlige grupper af befolkningen kan have for at tolke det ene eller det andet naturfænomen som værdifuldt. Hermeneutiske undersøgelser - 'hermeneutik' betyder fortolkningskunst - kan enten tage form som kvalitative interviewundersøgelser eller som studier af en række forskellige kilder, hvad enten de er af mundtlig, skriftlig eller billedlig art, eller fremtræder som en fysisk struktur som eksempelvis en bygning, en by eller et landskab. I et fremadrettet perspektiv kan ikke mindst de kvalitative interviewundersøgelser tænkes at være relevante.

De mere dybtgående hermeneutiske undersøgelser har en række fordele frem for de nødvendigvis mere overfladiske præference-undersøgelser. Først og fremmest giver de mulighed for at sætte de isolerede præferencer ind i en bredere sammenhæng. Hvis den tid, der er afsat til interviews er tilstrækkelig lang - eller hvis kildematerialet i øvrigt er tilstrækkeligt stort - vil det således være muligt at bore i baggrunden for de enkelte valg, at undersøge den kulturelle og livshistoriske horisont, valgene foretages indenfor, og at spørge til de begrundelser, som lægges til grund for valgene. To forskellige personers krydser på selv samme sted i en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse kan således meget vel være begrundet i højst forskelligartede overvejelser, som kun en mere dybtgående hermeneutisk undersøgelse kan afdække.

For så vidt som undersøgelsen skal tjene som grundlag for politiske beslutninger om naturkvalitet, har den hermeneutiske undersøgelse imidlertid den åbenlyse svaghed i forhold til de kvantitative undersøgelser, at antallet af informanter uundgåeligt vil være langt mere begrænset. Man kan ikke med en kvalitativ undersøgelse i hånden henvise til, hvad folk flest vil have. Omvendt har den kvalitative undersøgelse den styrke, at grundlaget for de enkelte valg bliver afdækket, således at de politiske beslutningstagere får en bedre forståelse for, hvorfor forskellige personer eller evt. befolkningsgrupper kan tænkes at prioritere visse naturværdier og -kvaliteter frem for andre.

Det er dog værd at stille sig spørgsmålet, hvad det egentlig er, man får indsigt i gennem de mere dybtgående interviews. For det første er det oplagt, at selve interview-forløbet dårligt kan undgå at ændre på den undersøgte person og dennes opfattelser. Det vil således være forkert at tro, at man slet

og ret afdækker noget, der er til stede i forvejen. I en interview-undersøgelse tvinges informanten til at gøre sig overvejelser, som han eller hun måske aldrig har gjort sig før, og til at forsøge at få sammenhæng i områder, som måske hidtil har levet helt adskilte liv. Med intervieweren som fødselshjælper kan den interviewede således meget vel tænkes at finde livshistoriske forbindelseslinier, som han eller hun aldrig før havde haft øje for, eller at nytænke sine opfattelser i retninger, der aldrig tidligere er betrådt. På den måde kan intervieweren dårligt undgå at påvirke det liv, der undersøges.

For det andet vil der altid være tale om en fortolkning fra forskerens side, når resultatet af undersøgelsen skal præsenteres. Frem for alt må forskeren altid bestræbe sig på at gøre de undersøgte holdninger og handlinger så fornuftige og meningsfulde eller i det mindste begribelige som mulige. Det gælder både i selve interviewet, hvor man kan forsøge at få informanten til selv at gøre det begribeligt, som i første omgang fremstår uforståeligt eller modsigelsesfuldt, men det kan også ske i den efterfølgende bearbejdning. Man kan her vælge enten at bevæge sig så tæt som muligt indenfor informantens egen begrebslige horisont, men man kan også vælge at benytte sig af begreber, som informanten ikke selv er vant til at benytte sig af. Man kan eksempelvis inddrage begreber fra forskellige teoridannelser - f.eks. semiotik, psykoanalyse, eller diverse sociologiske teorier - som ikke er hver mands eje.

Hvis vi betragter den hermeneutiske undersøgelse, og ikke mindst det kvalitative interview, i relation til vort overordnede problem om afdækning eller identifikation af naturværdier og -kvaliteter, så er det værd at overveje, hvor meget ekstra indsigt, man kan opnå ad denne vej. Det er oplagt, at man får øget indsigt i, hvad de interviewede direkte eller indirekte tænker og mener om naturkvalitet, mens det omvendt ikke uden videre er sikkert, at man opnår interessante nye indsigter om de kvaliteter, naturen kan tænkes at rumme. Sat på spidsen kan man sige, at man præsenteres for meninger om sagen, men ikke nødvendigvis dermed får mere indblik i sagen selv.

Der er imidlertid tale om en vanskelig balanceakt. På den ene side er det oplagt, at nogle folk har et mere intimt kendskab til et bestemt naturområde end andre. Det er derfor også ofte mere interessant at lytte til deres overvejelser end til folk, der ikke nået eller ikke har været interesseret i at få et sådant kendskab. På den anden side er det ligeså oplagt, at de fleste mennesker har et eller andet forhold til de naturområder, de over en længere periode har boet eller færdes i. Der vil derfor også uundgåeligt være interessante fortællinger og overvejelser, som de forbinder med områderne. Mennesket er som art så tilstrækkelig åbent, komplekst og kreativt et væsen, at der i reglen vil være et eller andet interessant at opdage, når man spørger tilstrækkeligt grundigt efter et menneskes handlemåder og tolkninger.

Spørgsmålet er imidlertid, hvilke konsekvenser denne kreativitet og følgende forskellighed mennesker imellem skal have for de naturpolitiske beslutninger. Fortalere for at lægge stor vægt på de to første former for un-

dersøgelser kunne således hævde, at de grundige hermeneutiske undersøgelser blot med deres afdækning af forskellighed bekræfter, at det ikke er muligt at argumentere på vej til en enkelt bedste løsning. Der er ganske enkelt for mange rimelige grunde i omløb - vel at mærke grunde der peger i forskellige retninger - til at man kan pege på en enkelt beslutning som den mest overlegne. Man kunne derfor sige, at selvom hverken præference- eller betalingsvilligheds-undersøgelser i sig selv formår at afdække de grunde, som folk har til at vælge det ene frem for det andet, så vil de dog stadig være anvendelige, eftersom det under ingen omstændigheder vil være muligt at komme tilstrækkeligt langt med det oplagte alternativ: den rationelle diskussion.

Det er dog noget af en forenkling at sige, at valget slet og ret står mellem på den ene side de forskellige former for politiske forpligtende præferenceundersøgelser, der på den ene eller den anden måde aggregerer de mange forefundne private ønsker (uanset om de er velovervejede eller ej), og på den anden side den rationelle debat der på argumentets vej leder frem til den eneste korrekte beslutning. At der er tale om en alt for grovkornet forenkling, vil forhåbentlig blive tydeligere i det følgende afsnit, hvor vi skal se lidt nøjere på en sidste form for metode til at identificere naturkvalitet og naturværdier, nemlig henvendelsen til den erfarne kender.

D. Den erfarne kender

Antag, at der er arrangeret et besøg i et naturområde, som de besøgende ikke på forhånd kender, og som de ikke har en særlig kompetence til at undersøge. Der er nu tre muligheder. Den ene er, at de besøgende selv bevæger sig rundt i området, ser det de nu ser, og oplever det de nu oplever. Den anden mulighed er, at de på lykke og fromme ringer til en lokal person, som hverken har mere eller mindre kendskab til et område end enhver anden af de lokale. Den tredje mulighed er at henvende sig til en, der er kendt for at vide meget om og færdes meget i området.

Selvom der givetvis kan være gode oplevelser at hente ved at vælge en af de to første muligheder, så vil det ofte være den tredje mulighed, der vælges. Hvorfor? Fordi de besøgende på den måde typisk vil kunne få mere at vide om området og få præsenteret de mest velovervejede vurderinger af, hvilke af områdets træk og elementer der har størst værdi i lokal, national eller måske ligefrem global sammenhæng. Naturligvis vil man kunne opfatte meget på egen hånd (især hvis man har et trænet øje), og ved at henvende sig til tilfældige lokale folk vil man sikkert kunne få historier, som ikke er noteret andre steder. Med kenderen som vejleder får man imidlertid mere end det: en bred og ofte velkonsolideret viden og en optrænet sans for i det mindste en del af områdets særlige kvaliteter. En viden og en sans der typisk er raffineret gennem både personlig erfaring og diskussion med ligesindede.

Kendere af naturområder kan for så vidt sammenlignes med mad- eller vinkendere, musikkendere, arkitektkendere etc. (jf. Kiester 1996/97). Dog med den ikke uvæsentlige forskel, at der typisk vil være flere former for kendskab til naturområder end til f.eks. vin eller musik. Der vil således være stor forskel på en erfaren biologs, en landskabsæstetikers eller en historikers opfattelse af et område, og selvom de alle kan betragtes som kendere, vil der være stor forskel på hvilke kvaliteter, de hver især lægger vægt på. Der er imidlertid langt fra denne uomtvistelige kendsgerning og så til at regne alle (og dermed ingen) for kendere i ligemæssig forstand.

Det er især to argumenter, der ofte anføres mod at lade kendere spille en særlig rolle ved identifikationen af naturkvalitet. Det ene argument er, at vi her har at gøre med en illegitim "paternalisme," der fratager de myndige privatforbrugere og/eller samfundsborgere deres retmæssige beslutningskompetence. Den enkelte kan på egen hånd vælge at støtte sig til den ene eller anden, som han eller hun er tilbøjelig til at betragte som kender, men det er ikke et anliggende for samfundet som sådant at udpege kendere med en særlig status på områder, der er så værdiprægede som spørgsmål om naturværdi og -kvalitet.

Argumentet har imidlertid kun betydning i de tilfælde, hvor en udvalgt gruppe af kendere direkte erstatter de demokratisk valgte forsamlinger. Så langt er der imidlertid ingen grund til at gå. Indvendingen skyder forbi målet, hvis pointen med at involvere kendere alene er at forbedre grundlaget for de folkevalgtes beslutninger, ikke at etablere et alternativt beslutningsforum. I et demokratisk perspektiv må det (som fremhævet i det tredje af de ovenfor nævnte aspekter) være væsentligt at få de mest erfarne og bedst opfattende og argumenterendes tolkninger og vurderinger på bordet, fordi det alt andet lige vil kunne inspirere, måske provokere, men under alle omstændigheder forbedre alle andres stillingtagen.

Det andet argument er, at der under alle omstændigheder er så mange slags kendere af naturområder, at det ikke vil være muligt at udpege en enkelt gruppe frem for andre. Der er både biologer, geologer, æstetikere, historikere osv. med hver deres særlige tilgang til bedømmelsen af kvalitet. Og så er der de mange lokalkendte, der alle har en særlig viden om, særegne erfaringer med og egenartede fortællinger knyttet til området. I en eller anden udstrækning er vi som sagt alle lokale kendere, for så vidt som vi alle har levet og åndet i det område, vi bebor - og dermed også har en enestående livshistorie at berette derfra.

Også her må svaret på indvendingen være, at kenderne ikke skal erstatte den demokratiske proces, men alene forbedre den ved at bringe velovervejede, erfaringsbaserede vurderinger ind i debatten. Det opstillede alternativ mellem en enkelt korrekt løsning (der ikke kan findes) og en uendelighed af ligemæssigt gode løsninger er ganske enkelt falskt. Selvom der ikke er en enkelt korrekt løsning, så vil nogle løsninger dog være mere velovervejede end andre. Det vil være et politisk spørgsmål, hvor grænsen mel-

lem det private og det fælles i det enkelte tilfælde skal trækkes. Det samme gælder afgørelsen af, hvor stor betydning hver af de enkelte slags kenderes vurderinger skal tillægges. At spørgsmålene er politiske, hæver dem imidlertid ikke op over kravet om at give begrundelser, så langt det er muligt.

E. Den biologiske kender

Hvis vi vender tilbage til de tidligere nævnte naturkvalitetsplaner, der i disse år laves i amtsligt regie, så er det karakteristisk, at det indtil videre kun har været en bestemt slags kender, der er blevet involveret, nemlig biologen. Man har ganske enkelt valgt at begrænse sig til de biologiske elementer og ligefrem forsøgt at gøre begrebet 'naturkvalitet' identisk med den type af kvalitet, som biologer i reglen har et særligt øje for. Den, der søger en kortlægning af eksempelvis æstetiske eller fortællemæssige kvaliteter i de amtslige naturkvalitetsplaner vil således komme til at lede forgæves. Sådanne kvaliteter kunne ellers være blevet inddraget, og er da også blevet det andre steder, bl.a. i den kortlægning af by- og bygningsmæssige bevaringsværdier i de såkaldte Kommuneatlas, som Miljø- og Energiministeriet har forestået i samarbejde med en række kommuner, og hvor en flerhed af kriterier som arkitektonisk værdi, kulturhistorisk værdi, miljømæssig værdi (dvs. samspillet med omgivelserne), originalitet og aktuel tilstand vurderes på lige fod, og hvor bl.a. særligt fine udsigter og sammenhængende forløb registreres.

Det vil være oplagt for de fleste, at den biologiske kender må være vigtig at inddrage i vurderingen af et åbne lands kvaliteter. Opmærksomheden overfor og kendskabet til den biologiske forskellighed, de sjældne arter og naturtyper, og i det hele taget de levende organismers komplekse verden, er sammen med viden om de faktorer, der har betydning for et områdes biologiske rigdom, herunder ikke mindst bevidstheden om behovet for kontinuitet i tid og rum, noget af det, som gør biologer til nogle af de væsentligste kendere af det åbne lands værdier. Det er således værd at blive mindet om, at den biologiske evolution har helt andre tidshorisonter end den kulturelle, og at ethvert tab af en art - i det mindste på denne side af Jurassic Park - er et irreversibelt skridt. Omvendt er det imidlertid langt fra uproblematisk helt eksklusivt at fokusere på dette aspekt, især når der ikke findes tilsvarende kortlægninger på andre områder, der almindeligvis betragtes som væsentlige elementer i vurderingen af et områdes naturkvalitet (og som jeg skal vende tilbage til om lidt).

Et væsentligt element i ønsket om at begrænse begrebet 'naturkvalitet' til kun at opfatte visse biologiske kvaliteter er bestræbelsen på at identificere relativt klare kriterier for kvalitet - kriterier, der kan anvendes til at "operationalisere" kvalitetsvurderinger ved at benytte "standardiserede metoder," således at det ikke ender med at være de mere eller mindre tilfældigt udpegede lokale naturforvaltere, der egenhændigt vurderer ud fra egne, måske svært gennemskuelige kriterier. Bagsiden ved en sådan standardiseret operationalisering er imidlertid, at det kun er de kriterier, der i det hele taget kan

anvendes på en sådan måde, der trækkes frem. På den måde kommer selve ønsket om at operationalisere uundgåeligt til at påvirke vurderingen af kvalitet. Samtidig forekommer det ulogisk at påstå, at der kan foretages flersidige kvalitetsvurderinger på det by- og bygningsmæssige område, men ikke i det åbne land.

Forsøget på at begrænse vurderingen af naturkvalitet til de i snæver forstand biologiske aspekter hænger imidlertid også sammen med en helt særegen - men blandt biologer ganske udbredt - tolkning af, hvad der bør regnes for natur. Denne tolkning kommer velnok klarest til udtryk i Danmarks Miljøundersøgelsers rapport om kriterier for naturkvalitet (DMU 1999), hvor der argumenteres for anvendelsen af de fire hovedkriterier, der er opstillet i nedenstående Boks 3.

Boks 3: DMUs kriterier på naturkvalitet

- **vildhed**, forstået som ”den frie udfoldelse af naturlige processer uden menneskelige påvirkninger”
- **oprindelig**, forstået som naturtyper der er ”naturligt hjemmehørende” uden menneskelig indblanding
- **kontinuitet** i såvel tidslig som rumlig forstand
- **autenticitet**, forstået som noget der ikke er iscenesat og konstrueret eller giver sig ud for at være noget andet, end det i realiteten er

Rapporten konkluderer en række ting på basis af de fire kriterier. For eksempel kan man på baggrund af de første to kriterier konkludere, at naturtyper, der ville forekomme uden menneskets tilstedeværelse, bør tillægges første prioritet, mens typer der ganske vist har eksisteret længe og som arts-mæssigt minder om før-menneskelige naturtyper, men som fordrer menneskelig plejeindsats (f.eks. heder og afgræssede overdrev og enge) må betragtes som mindre værdifulde. På baggrund af kontinuitetskriteriet kan det konkluderes, at naturtyper, som har eksisteret i årtier eller århundreder uden voldsomme (menneskelige) forandringer som eksempelvis pløjning, renafdrift eller tilplantning, og hvor påvirkningerne har været relativt konstante, må vurderes til at have en højere kvalitet end typer, der har undergået sådanne forandringer. Tilsvarende bør store sammenhængende naturområder uden voldsomme påvirkninger vægtes højere end mange små fragmenterede områder, både fordi visse arter kræver større områder, fordi kontinuiteten giver bedre flugt- og spredningsmuligheder, og fordi flere sameksisterende successionstrin giver bedre mulighed for tidslig kontinuitet. Autenticitets-kriteriet tilsiger i følge rapporten, at eventuelle indgreb i et område, for eksempelvis at bevare en sjælden naturtype, bør foregå så tæt på ”den naturlige dynamik”

som muligt. Ødelæggelse af drænrør betragtes f.eks. som acceptabelt, men ikke udsættelse af forsvundne arter, selvom disse tidligere har eksisteret i området, og måske kun er forsvundet på grund af menneskelige påvirkninger.

Ingen af de fire kriterier er ukontroversielle. Det, som jeg især finder det værd at hæfte sig ved, er imidlertid den opfattelse af, hvad der bør regnes som 'natur' - og dermed også hvad der overhovedet kan betragtes som 'naturkvalitet' - der udtrykkes i rapporten. For rapportens forfattere omfatter betegner ordet 'natur' alene den biologisk-geologiske verden - organismerne og deres habitater - for så vidt den ikke styres og påvirkes af mennesker. Naturkvalitet ses i tilknytning hertil som omvendt proportional med graden af menneskelig påvirkning - dog med den tilføjelse, at visse typer af menneskelige indgreb kan være nødvendige for at modvirke andre former for menneskelige påvirkninger.

Med rapportens fortolkning bliver mennesket ene af alle biologiske væsner udtrykkeligt betragtet som ikke-natur (hvad det så end må formodes at være i stedet). Der er noget paradoksalt i, at det netop er biologer, der idag forsøger at genindføre den dualisme, som forgængere som Linné og ikke mindst Darwin gjorde sig de største anstrengelser for at ophæve. Når en bæver fælder træer, laver dæmninger og sætter bo, så er det natur. Når et menneske gør det samme, så er det ikke. Hvorfor? Rapporten giver ingen begrundelse, og man kan i bedste fald indirekte aflæse den pointe, at mennesket ikke er tilstrækkeligt vildt, spontant, oprindeligt og/eller autentisk til at kunne betegnes som natur, når det f.eks. giver sig i kast med at producere naturkvalitetsplaner i stedet for blot at forfølge nogle mere umiddelbare behov. Det er imidlertid langt fra nogen god begrundelse, eftersom det ikke fortæller noget om hvad mennesket er, hvis det ikke er natur, men snarere synes at vise, at naturen åbenbart også omfatter det tamme, det overvejende, det foranderlige, ja sågar det inautentiske.

Ved at definere 'natur' på sin helt egen måde mener rapportens forfattere at kunne slippe for på et overordnet niveau at give mere indholdsmæssige vurderinger af, hvornår naturområder kan betegnes som værdifulde. De eneste uafhængige kriterier, der udtrykkeligt nævnes er diversitet og kontinuitet. Bortset herfra skal naturen bare være, nåja: naturlig. "Naturen er bedst til at skabe natur af høj kvalitet," hedder det et sted (s. 13). Det er imidlertid en helt igennem tautologisk pointe, hvis man i forvejen helt formelt har defineret kvalitet som det naturlige. Inkluderer man mennesket i naturen - hvad det forekommer mig vanskeligt at komme udenom at gøre, hvis der skal være tale om autentisk natur, og ikke blot en tilfældigt afgrænset del - så bliver udsagnet ikke blot tautologisk men tilmed fuldstændig intetsigende.

I realiteten kan man da også udmærket formulere de centrale pointer uden at tage omvejen omkring en tvivlsom naturmetafysik, hvor man under alle omstændigheder kommer til at spinde sig ind i en række flertydigheder

og selvmodsigelser (jf. Fink 1995, Arler 1997). Det som biologerne er ude efter, er nemlig primært at give plads til, at andre arter end mennesket kan udfolde sig, og at sikre, at der er en stor forskellighed af naturtyper og levesteder, så mangfoldigheden opretholdes. En væsentlig betingelse herfor er bevarelsen af en eller anden form for tidslig og rumlig kontinuitet: jo oftere og jo mere voldsomt et område forandres, og jo flere barrierer der sættes op, desto færre arter vil der være tilbage som formår at omstille sig.

Samtidig gør biologerne os mere opmærksomme på de særlige kvaliteter, som fremkommer af, at områder får lov til at udvikle sig uden anden menneskelig styring end selve begrænsningen af den menneskelige påvirkning. Blot anføres der i rapporten nogle forkerte grunde. Det er ikke fordi et sådant område er hverken mere eller mindre naturligt, at det kan have værdi. Fordelen er derimod den mere enkle, at man her undgår grovkornede indgreb af en type, som vil være uheldig for mange arter. Desuden kan det også for menneskene selv være værdifuldt (indenfor rimelighedens grænser) at blive konfronteret med processer, de ikke selv har styret i bestemte retninger. Det kan være lærerigt og i mange tilfælde æstetisk tilfredsstillende. (Erfaringen med sådanne processer, der udvikler sig uafhængigt af en selv, er i øvrigt næppe særlig forskellig fra den, man kan få ved at besøge andre lande med kulturer, som man ikke selv har haft indflydelse på.)

At man så for visse områders vedkommende yderligere kan finde glæde i at fortælle sig selv og andre, at her har mennesker aldrig grebet direkte ind (men alene påvirket indirekte, f.eks. gennem forandring af områdets omgivelser og af de atmosfæriske betingelser eller ved at begrænse den menneskelige adgang), det er en kvalitet, der tydeligvis er væsentlig for nogle, men som andre langt fra finder afgørende for en kvalitetsvurdering. Under alle omstændigheder skal man passe på ikke at lade sig gribe af den romantiske myte om den *rigtige* menneskefrie natur (der dog somme tider omfatter naturfolk og ædle vilde), der nok er vild, men samtidig ægte, ren, hellig, autentisk, og harmonisk - i modsætning til den urene, falske, profane, inautentiske og disharmoniske civilisation. På den måde undviger man altfor let den vanskelige, men samtidig centrale opgave, det er at finde (eller opfinde) en værdig plads til menneskelivet som et sent tilkommet, men ligeså naturligt og samtidig uhyre udfordrende element i - og altså ikke udenfor - naturhistorien.

F. Opsamling

Jeg har i de foregående afsnit forsøgt at vise, at der findes en række forskellige måder at identificere naturkvalitet og naturværdi som pejlepunkter for en demokratisk naturpolitik. Valget af tilgang afhænger i høj grad af, hvordan man tolker demokratiets sigte. Prioriterer man den private selvbestemmelse stærkt, typisk udfra en forestilling om, at værdispørgsmål rummer en stærkt subjektivt element, eller i hvert fald kun har sekundær betydning i forhold til den individuelle autonomi, forstået som frihed fra tvang, så vil

man være tilbøjelig til at lægge stor vægt på det private råderum og de markedsbaserede valg - uanset hvad de konkrete følger heraf end måtte være. I den udstrækning de eksisterende markeder erkendes at være ufuldstændige, vil de økonomiske præferenceundersøgelser være det naturlige supplement.

Prioriterer man i stedet den individuelle medbestemmelse i fælles forhold, med en ligeså stærk betoning af det autonome individuelle valg, forstået i modsætning til den "paternalistiske" ekspertinddragelse, så vil man alt andet lige lægge stærkere vægt på præferenceundersøgelser - på trods af, at undersøgelsernes tilrettelæggere alene i kraft af deres udvælgelse af spørgsmål, billedmateriale etc. uundgåeligt vil få en væsentlig indflydelse på undersøgelsesresultat. De kvantitative præference- eller meningsundersøgelser kan sikre, at de naturpolitiske beslutninger er i overensstemmelse med befolkningsflertallets opfattelse. De kvalitative undersøgelser kan fungere som et væsentligt supplement, for så vidt som de i højere grad end de kvantitative undersøgelser lader informanterne selv komme til orde og være med til at sætte dagsordenen.

Hvis man derimod lægger størst vægt på det argumentative aspekt, og fremhæver den demokratiske proces' force i at være den procedure, der bedst af alle giver plads til rationelle overvejelser, og i størst udstrækning giver rum for det gode argument og den præcise iagttagelse og sansning, så vil man også i højere grad end de øvrige lægge vægt på at få de mest interessante, skarpsindigste og mest velovervejede synspunkter bragt i spil. Den ægte autonomi vil i så fald ikke være opnået alene med den formelle frihed til at vælge som man vil, men fordrer tillige muligheden for at træffe velovervejede og fornuftige afgørelser. Det autonome valg er ikke blot et valg, der træffes selvstændigt og uden ydre pres, men tillige et valg, der træffes på grundlag af den størst mulige bevidsthed om muligheder og følger. Med et sådant udgangspunkt vil de forskellige typer af kendere også få tildelt en væsentligt mere central placering i beslutningsproceduren, end det var tilfældet for de to første positioners vedkommende. Den demokratiske procedure forventes under alle omstændigheder bedre end andre beslutningsformer at kunne forhindre, at en enkelt udvalgt klike med en særegen tilgang eller en ensidig fokusering kan tilegne sig uforholdsmæssig stor magt.

Selvom de tre skitserede positioner lægger vægten forskelligt, så er de omvendt ikke ganske uforenelige. Der vil således uundgåeligt være en vifte af uensartede kvalitetsvurderinger, som på en eller anden måde må prioriteres. Denne prioritering kan være vanskelig at gennemføre til bunds alene med argumenters hjælp, eftersom de forskellige aspekter ofte vil være svært sammenlignelige. Derfor kan simple afstemninger også i en række tilfælde være nødvendige. Tilsvarende kan der ikke fastlægges klare grænser mellem det, der er et fælles anliggende, og det, der bedst prioriteres indenfor det individuelle råderum eller gennem markedsmekanismerne. Som den amerikanske filosof John Rawls har påpeget, så er dømmekraften typisk bebyrdet med så mange hver for sig rimelige overvejelser, når der skal træffes en af-

gørelse, at der kun i de færreste og allermest simple forhold kan identificeres et enkelt bedste svar (Rawls 1993). Selvom man kraftigt betoner det argumentative aspekt, må man derfor anerkende, at der i reglen kan være mange rimelige løsninger på et problem, og at valget mellem disse i mange tilfælde bedst kan foretages med brug af den ene eller anden type af formel procedure.

Naturkvaliteter

Jeg har gennem det meste af kapitlet fokuseret på de forskellige måder, hvorpå man kan forsøge at identificere naturkvalitet eller naturværdi, mens jeg kun har nævnt den mere indholdsmæssige side af sagen en passant. Når jeg her i den afsluttende del af kapitlet skal forsøge at give et kortfattet bud på, hvad jeg opfatter som centrale kvaliteter, så er det naturligvis, fordi jeg selv betragter argumentation som et væsentlig element i fastlæggelsen af de naturpolitiske prioriteringer. Der er som sagt mange forskellige former for naturkvalitet, men hvis man skal forsøge at opregne nogle af de væsentlige, vil det ikke være muligt at komme udenom følgende fem grupper (jf også Arler 1997, 2000a og 2000b).

For det første vil bevarelse af en høj biologisk diversitet være en central kvalitet. Det vil ikke være nødvendigt her at forsøge at give en mere præcis beskrivelse af de forskellige måder, man kan opgøre diversiteten på. Det rækker at sige, at tilstedeværelsen af en stor mangfoldighed af arter og af naturtyper er en væsentlig kvalitet, som især biologer har øje for, men som også de fleste andre allerede værdsætter, og som ofte vægtes højere, jo mere kendskab man har til den biologiske verden.

Kvaliteten ved at bevæge sig gennem en forskellighed af naturtyper er imidlertid ikke alene forbundet med den i snæver forstand biologiske forskellighed. De biologiske organismer medvirker således til at skabe steder med forskellig karakter og med en hermed forbundet stemning og atmosfære. Det er den anden kvalitet, jeg vil fremhæve. Når vi bevæger ind gennem en bøgeskov, over en hede eller ud på en strandeng, så er det ikke først og fremmest de enkelte organismer, vi hæfter os ved. De færreste kender og får øje på mere end et fåtal, men de fleste bemærker bevidst eller ubevidst de stemningsmæssige forandringer, som sker, når man bevæger sig fra en slags lokalitet til en anden. Fra det lukkede til det åbne, fra det fugtige til det tørre, eller fra det mørke til det lysåbne. Ønsket om at bevare en mangfoldighed af sådanne stemningsmæssige kvaliteter vil næppe give anledning til prioriteringer, der er væsentligt forskellige fra dem, der følger af ønsket om at bevare en forskellighed af naturtyper i biologisk forstand, men det forekommer mig ikke desto mindre værd at fremhæve.

En tredje form for kvalitet, som er beslægtet med den stemningsmæssige ved at være æstetisk, er den billedlige kvalitet, som er blevet raffineret

gennem en århundredelang tradition for billedlige fremstillinger af landskaber. En tradition der på sin side har virket tilbage på selve indretningen af landskaber. Selvom de fleste vil anerkende, at det billedlige aspekt udgør en væsentlig kvalitet, så fremføres det ofte som en indvending mod at anvende den som ledetråd for indretningen af naturområder, at den er alt for subjektiv - i betydningen tilfældig, forskellig fra individ til individ, ideosynkratisk - til at man kan gøre brug af den uden at ende i en vilkårlig forvaltning. Det er imidlertid en tvivlsom pointe, for selvom der ofte kan være forskellige opfattelser af, hvad der vil kunne forøge et områdes kvalitet, så er disse opfattelser dog ikke så subjektive, at det udelukker begrundelser. Det er da heller ikke tilfældigt, at visse steder med en særligt udsøgt udsigt fastholder mange mennesker, mens andre steder passerer uden at man tager notits deraf.

En fjerde form for kvalitet er den fortælle-mæssige værdi. Der kan være tale om fortællinger af meget forskellig type og med en meget uensartet tidshorisont. En geolog vil således ofte være interesseret i at bevare spor af processer, der forløber over lange tidsstræk. Klinte med tydelige aftegninger af forskellige perioders aflejringer kunne være et eksempel, markante smeltevandsdale fra den seneste istid kunne være et andet. En biolog må ofte stille sig tilfreds med områder, der blot har været relativt upåvirkede i de seneste århundreder, mens en historiker eksempelvis ville beklage det, hvis spor af middelalderlige hjælplove bukker under for mere moderne ploves fremtrængen på nyt terræn, eller hvis de overleverede landskabslinier fra en stjerneudskiftning forsvinder under en parkeringsplads eller ved en uovervej- jtet skovrejsning. Steders fortælle-værdi som naturlevn er kort sagt en flersidig kvalitet, som det vil være værd at have øje for, og om hvilken det nok en- gang kan siges, at værdsættelsen typisk vil forøges med et stigende kend- skab.

Den femte og sidste kvalitet, som jeg finder det værd at fremhæve, er allerede tidligere nævnt. Jeg tænker på den upåvirkethed, anderledeshed eller selvstændighed, som man bl.a. kan finde hos vildtlevende biologiske orga- nismer eller relativt upåvirkede økologiske systemer, men som også gør sig gældende med f.eks. vind- og vejrmæssige påvirkninger af landskaber, ikke mindst kystområder. Det er dog samtidig en kvalitet, som vi alle er interesse- rede i at holde indenfor relativt snævre grænser, hvis den ikke skal drukne i frygten for eller irritationen over jordskælv, orkaner, halebølger, over- svømmelser, sygdomme, eller invasioner af græshopper, myrer, skvalderkål og husstøvmider.

Referenceliste

Arler, Finn: *Om natur og naturkvalitet - bemærkninger i tilknytning til Århus Amts udkast til naturkvalitetsplan*, Arbejdspapir 98, Odense: Humanistisk Forskningscenter Menneske og Natur 1997.

- Arler, Finn: "Ude fra Danmarks Haver," i: Anne Ørum-Nielsen (red.): *Landskabet år 2020*, Ærø: Ærø Natur- og Energiskole 2000a.
- Arler, Finn: "Bæredygtighed og naturkvalitet, i: John Holten-Andersen et.al. (red.): *Dansk naturpolitik - i bæredygtighedens perspektiv*, Temarapport nr. 1 2000, Naturrådet, København: Naturrådet 2000b.
- Dahl, Robert A.: *Democracy and its Critics*, New Haven & London: Yale University Press 1989.
- Danmarks Miljøundersøgelser: *Naturkvalitet - kriterier og metodeudvikling*, Faglig rapport fra DMU nr. 285, København: Miljø- og Energiministeriet 1999.
- Det Økonomiske Råd: "Naturforvaltning og biologisk mangfoldighed," i: *Dansk Økonomi*, efterår 2000, Kbh.: Det Økonomiske Råd 2000.
- Diamond, Peter A. & Jerry A. Hausman: "Contingent Valuation: Is Some Number better than No Number?," i: *The Journal of Economic Perspectives* 8 (4) 1994: 45-64.
- Fink, Hans: "Om landskabet, rette linier og rundbuestil," i: *Paradokser og etik - landbrugspolitik?*, red. Hans-Henrik Sass, København: Landbrugets Oplysnings- og Konferencevirksomhed 1995.
- Jensen, Frank Søndergaard & Niels Elers Koch: *Friluftsliv i skovene 1976/77 - 1993/94*, Forskningsserien nr. 20, Hørsholm: Forskningscentret for Skov & Landskab 1997.
- Johannisson, Karin: "Det sköna i det vilda. En aspekt på naturen som mänsklig resurs," i: Tore Frängsmyr (red.): *Paradiset och vildmarken*, Stockholm: Liber Förlag 1984.
- Kellert, Stephen R.: *The Value of Life. Biological Diversity and Human Society*, Washington D.C.: Island Press 1996.
- Kiester, A. Ross: "Aesthetics of Biological Diversity," i: *Human Ecology Review* 3 (2) 1996/97: 151-57.
- Koch, Niels Elers & Frank Søndergaard Jensen: *Skovenes friluftsfunktion i Danmark. IV. del. Befolkningens ønsker til skovenes og det åbne lands udformning*, København: Det forstlige Forsøgsvæsen 1988.
- Nash, Roderick: *Wilderness and the American Mind*, New Haven & London: Yale University Press (1967/) 1982.
- Norton, Bryan G.: *Why Preserve Natural Variety?*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press 1987.
- Pearce, David: *Environmental values and the natural world*, London: Earthscan 1993.
- Pearce, David & R. Kerry Turner: *Economics of Natural Resources and the Environment*, New York/London: Harvester Wheatsheaf 1990.
- Pearce, David & Dominic Moran: *The Economic Value of Biodiversity*, London: Earthscan/IUCN 1994.

Rawls, John: *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press 1993.

Rolston III, Holmes: *Conserving Natural Value*, New York: Columbia University Press 1994 .

Ulrich, Roger S.: "Biophilia, Biophobia, and Natural Landscapes," i: Stephen R. Kellert & Edward O. Wilson (eds.): *The Biophilia Hypothesis*, Washington D.C.: Island Press 1993.

Wilhelmudvalget: *En rig natur i et rigt samfund*, København: Miljø- og Energiministeriet 2001.

Århus Amt: *Forslag til Naturkvalitetsplan 1997 for Århus Amt 1997. 1. Generel del*, Århus Amt 1996a.

Århus Amt: *Forslag til Naturkvalitetsplan 1997 for Århus Amt 1997. 2. Beskrivelse af naturtyperne*, Århus Amt 1996b.